

KOÇI BEY RİSALESİ (Kitap İncelemesi)

Erkan TAMTÜRK*

1. GİRİŞ

İncelemiş olduğumuz Koçi Bey Risalesi, Koçi Bey tarafından Sultan IV. Murad ve Sultan I. İbrahim'e takdim edilen layihalardan derlenmiştir. Eser, Zuhuri Danişman tarafından 1972 yılında Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi adı altında Milli Eğitim Bakanlığınca 168 sayfa olarak yayınlanmıştır.

Koçi Bey Risalesini ana başlıklar halinde tahlil edersek yönetime dair sorunlar, ekonomik bozulmalar, toprak sistemindeki bozulmalar, ilmiye sınıfında bozulmalar, askeri yapıda bozulmalar ve rüşvetin devletin tüm kurumlarına sirayet etmesi konularına odaklandığını söyleyebiliriz (Pehlivan, 2022: 101-104).

Koçi Bey'in padişahlara sunduğu risaleler öğretici bir mahiyette yazılmış olup onlara devlet yönetiminde nasıl bir yol takip etmeleri gerektiğini tembihlemiştir. Bu risalelerde birbirlerinden farklı karakterlerdeki padişahlar için farklı üslup benimsendiği gözlenmektedir. Risalelerin yazıldığı dönemde Osmanlı Devleti her ne kadar gücünün zirvesinde olsa da devlet

* Bitlis Eren Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, TKDK Muş İl Koordinatörlüğü, buzsubuhar@yaani.com, ORCID: 0000-0002-4045-6286

teşkilatı içerisinde bozulmaya dair çeşitli işaretler su yüzüne çıkmıştı. İşte bu kötü gidişata dur demek amacıyla böyle bir eserin kaleme alındığı Koçi Bey tarafından ifade edilmiştir.

Siyasetnameler, Doğu ve Batı'da devlete yön vermek için kaleme alınmıştır. İncelemesini yaptığımız Koçi Bey Risalesi de tıpkı Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig ve Nizamülmülk'ün Siyasetname adlı eserlerinde olduğu gibi Türk-İslam geleneğinden tevarüs etmiş erdem ve adalet gibi hasletleri merkeze almıştır. Bu yönüyle Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserinde tipik bir hal alan "amaca giden her yol mübahtır" düsturundan ayrışır (Bal, 2008: 98).

Eserin yazarı Koçi Bey Arnavutluk'un Görice kasabasında dünyaya gelmiştir. Koçi kelimesi lakabı olup Arnavutçada kırmızı anlamına geldiği değerlendirilmektedir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte vefatının, Sultan I. İbrahim'in son dönemlerinde emekliye ayrılıp memleketine döndüğü bilindiğinden, 1650 civarında olduğu sanılmaktadır. Bir devşirme olarak Enderun'da ve taşrada birçok yerde görev almıştır. Devletin içinde bulunduğu durumu ve Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş tarihini çok iyi bildiği yazılarından anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse; geçmişi tafsilatlı bir biçimde anlatarak hayırla ve özlemle andıktan sonra "... *Yeniçeri kethüdası ve çavuşları yedişer, sekizer yıl makamlarında kalıp, sebepsiz azlolunmazlardı. Diğer yeniçeri zabitleri dahi bu şekilde günahsız olarak azlolunmayıp, herbiri vazifesi başında uzun müddet kalırdı...*" (Danışman, 1972: 16-19) sözleriyle yönetimde istikrarın ve adaletin önemini gözler önüne sermiştir.

Eserin kaleme alındığı Sultan IV. Murad ve Sultan I. İbrahim dönemlerinde Devlet-i Aliyye her ne kadar gücünün zirvesinde olsa da gerilemeye dair emareler baş göstermişti. Ekonomik sıkıntılar, liyakatin geri plana atılması gibi kronik problemler meydana gelmişti. Bu sorunları yakinen müşahade eden Koçi Bey, teşhisin yanı sıra tedaviye dair görüşlerini de bildirmeyi kendisine vazife addetmiştir. İçerik olarak bakıldığında Kutadgu Bilig'in yazıldığı döneme göre farklılaşan sorunlar nedeniyle öne çıkan başlıklar da farklılaşmaktadır. Türk-İslam siyasetname geleneğini yansıtmaması bakımından Hükümdar'ın muhtevasında yer alan sinsi ve katı tavsiyelere göre eserde erdeme daha fazla önem verilmiştir.

2. DEĞERLENDİRME

Bu eser aslında iki farklı padişaha sunulan layihalardan (rapor) ibaret olup Koçi Bey Risalesi denince ilk akla geleni Sultan IV. Murad'a sunulan risaledir. Sultan Murad'a sunduğu risalenin yararlılığını işiten halefi Sultan İbrahim de benzer şekilde risale talep etmiştir. Kendisi bu çalışmayı hangi saikle yaptığını şöyle belirtmiştir:

“... dünya ahvalinin bu çeşit değişmesi, şer ve şurun, fitne ve fesadın hadden aşırı olmasının sebeplerini düşünüp, padişah hazretlerinin kulağına ulaştırmak fırsatını arardık. Yüce Allah'a hamdolsun, hünkârımızın düzen gösteren ve cihanı süsleyen yüksek rey ve bereket meydana getiren nurlu fikirleri, zulüm ve fesadın kökünü kazımak ve adalet örtüsünü yaymak tarafına yönelmiş bulunduğu bütün insanların malumu olmakla herkes düşüncesini padişah cenaplarına bildirmeğe başladılar. Bir zerre olan bu fakir kulunuz da uzun layihayı, devletin sığınağı padişah eşiğine arz etmekle acele ettim ki, âlemin bozukluğu ve insanların ahvalinin değişmesi sebebinin ne olduğu ve Allah'ın inayeti ile ne suretle düzeleceği kısaca padişahımızın malumu olup, gittikçe şahane ve güzel eserler meydana gele...” (Danışman, 1972: 3-4).

Risalelerde ilk göze çarpan üslup farklılığıdır. Zira kudretli Osmanlı Sultanı IV. Murad ile kafes hayatından gelen I. İbrahim karakter ve donanım bakımından farklı olduğundan (Danışman, 1972: X) Koçi Bey ustalıkla her ikisinin takdirine mazhar olabilmıştır. Her iki risaleyi oluşturan layihalara bakıldığında giriş cümleleri padişaha yönelik yüksek övgüler olmuştur. Koçi Bey'in böyle bir üslubu tercih etmesinin sebebi, sorunlar ve çözüm önerilerini sıralarken padişahların hışmına uğramaktan kaçınması olabilir. Bununla birlikte dönemin önemli sorunlarından birisi olan yönetime bilhassa kadınların müdahale etmesine risalelerde pek değinilmez. Oysa Koçi Bey gibi sorunlara yakından şahit olan bir devlet adamının bu sorunu fark etmemesi düşünülemez. Böyle bir tutum belirlemesi, onların gücünü aşamayıp engellemeleri yüzünden diğer sorunların da çözümsüz kalacağı endişesi olabilir. Bazı çıkar gruplarının gadrinden kaçınıp onlardan bahsetmemesi eserin mühim bir eksikliği olduğu söylenebilir.

2.1. Sultan IV. Murad'a Takdim Edilen Risale

12 yaşında tahta geçen Sultan Murad, yetişkinlik çağına ulaşana dek devlet yönetimine bilfiil ağırlığını koyamamıştır. Ancak yaşanan sıkıntıları yakinen gören padişah dizginleri eline aldıktan sonra sıkı tedbirlere başvurmuştur. Devlet teşkilatının aksayan taraflarına ciddiyetle müdahale eden padişahın aldığı tedbirler sayesinde duraklama dönemi içerisinde yükseliş dönemini andıran bir iyileşme sağlanmıştır. Bunda Koçi Bey'in tavsiyelerinin de katkısı olduğu düşünülebilir.

Koçi Bey, Sultan Murad'a 22 adet layiha sunmuştur. Dili incelendiğinde oldukça ağır olduğu fark edilecektir. Övgüyle başlayan kısımlar uyarılar ve geçmişten derslerle devam eder. Ele alınan konular ağırlıklı olarak saray ahalisinde görülen yozlaşma, tımar ve zeamet uygulamasında meydana gelen bozulma, vezirlerin yanlışları, yeniçerilik uygulamasının aslından uzaklaşması, reaya ve berayanın durumu, zuhur eden fitneler, ordudaki sorunlar, ilmiye sınıfının durumu, liyakatsizlik, rüşvetin yaygınlaşması sayılabilir (Ceyhan, 2021: 13).

2.2. Sultan I. İbrahim'e Takdim Edilen Risale

Sultan İbrahim'in şehzadelik dönemi kafeste geçmiştir. Kardeşlerinin tahta tehdit oluşturduğu zehabıyla öldürülmesi kendisinde onulmaz bir korkuya neden olmuştur. Bunun yanı sıra bırakın devlet yönetimini, en basit konularda dahi yetersiz kalmıştır. Bu nedenlerle, hiç hesapta olmayan bir biçimde tahta çıktıktan sonra, üç kıtaya yayılmış bir devleti yönetme bakımından oldukça zorlanmıştır (Danışman, 1972: XI).

Koçi Bey, Sultan İbrahim'e 17 adet layiha sunmuştur. Dilinin oldukça basit olduğu hemen fark edilir. Padişahın tedirgin ve tez canlı yapısına karşın Koçi Bey, yaklaşım tarzıyla kendisinin güvenini kazanmayı bilmiştir. Bununla birlikte padişahın devlet yönetimindeki yetersizliğini giderecek biçimde kendisine en temel konularda dahi telkinlerde bulunmuştur. Layihalarda ele alınan konular ağırlıklı olarak saray adabı, devlet teşkilatı, sefer hazırlıkları, sultanın nasıl davranması ve konuşması gerektiği, saraydaki ağaların görevleri, yazılara vermesi gereken cevaplar, iltifatı hak eden kişiler ve hangi

kelimeler kullanılarak iltifat edileceği gibi son derece basit konular olmuştur (Ceyhan, 2021: 13-14). Ancak bunun sevindirici tarafı, bu sayede Osmanlı devlet idaresine dair birçok konuda malumata sahip olunmasıdır.

3. SONUÇ

Koçi Bey, sıklıkla eski kanunların yeniden tatbiki halinde devletin yeniden eski kuvvetine kavuşacağını anlatır. Delil olarak da eskilerden misal vermekten geri durmaz.

Layihalarda yönetime dair sorunlarda liyakatsizliğin ve iş bilmezliğin devleti getirdiği kötü durum ifade edilir. İşin ehline verilmesinin önemi vurgulanır. Sorunlara dair çarpıcı örnekler verilir: Beşik ulemalığı, para karşılığı vasıfsız kişilerin yeniçeri olması, yeniçerilerin ehliyetli devlet adamlarını fütursuzca harcaması, rüşvetle tımar ve zeamet edinilebilmesi ve bunun yol açtığı verimsizlik ile zulüm, askerlerin savaşmaktan aciz kalması ve neticesinde düşmanların Osmanlıya dış bilemesi tekrar tekrar anlatılır. Bilhassa zeamet ve tımarın bozulmasının başka birçok soruna yol açtığı eserde defaatle dile getirilir. “Balık baştan kokar” sözünde olduğu gibi şikâyet mercilerinin haksızlıklara bizzat sebep oldukları düşüncesiyle sorunların sathi yaklaşımlarla çözülemeyeceğinden dem vurulur.

Bu önemli eser, geçmişte olduğu gibi bazı temel noktalarda günümüze de ışık tutmaktadır. Siyasetin temel öznesi ve nesnesi insan olmasından ötürü anılan sorunlara yönelik çözüm önerileri her dönem başvurulacak niteliktedir. Dönemin şartları gözetilerek yapılacak okumalar bugünün şartlarındaki izdüşümleriyle beraber değerlendirilirse daha çok istifade etmek mümkündür. Etkili bir kamu yönetimi için zamanımızda da bu tarz raporlamalara ciddi bir ihtiyaç duyulmaktadır. Konuyla ilgilenen araştırmacılar ve devletin çeşitli kademelerinde tecrübe kazanmış kamu görevlilerinin bu alanda yeni çalışmalar yürütmesi yerinde olacaktır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazara aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bal, H. (2008). Machiavelli ve Koçi Bey'de Siyaset, Adalet ve Erdem. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 9, 75-99.
- Ceyhan, N. (2021). Koçi Bey'in IV. Murat'a ve I. İbrahim'e Sunduğu Risalelerin Farklılıkları ve Karşılaştırması. *ATEBE Dergisi* 5(1), 1-16.
- Danışman, Z. (1972). *Koçi Bey Risalesi*. MEB Devlet Kitapları Basımevi.
- Pehlivan, M. (2022). Koçi Bey Risalesi Üzerinden XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetim Sorunları. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 15(6), 97-108.